

Kent Meydanlarının Tasarımına Demokratik Yaklaşım

Barış KARA¹

Erhan V. KÜÇÜKERBAŞ²

Summary

Designing Of City Square In Democratic Manner

The aim of this study is to constitute individuals' perception, cognition thoughts about environment and to make clear the factors that are effective in differentiating these and to constitute project models that contribute to the planning of contemporary residence in which people can live like human beings by the way the data obtained.

In there the study, layered sampling method, questioning form and cognitive map technics were used the study was carried out on 2 different subject groups like landscape architecture department students and other profession groups.

It was suggested that there were similarities in individuals perception, cognition and thoughts about the same environment as well as the differences and this was effected by the factors like sex, profession differences, area usage frequency.

Key words: Cognition, design models, layered sampling, questioning form, cognitive mapping.

Giriş

Toplum içi iletişimin zayıfladığı, bireysel ilişkilerin göz ardı edildiği ortamların kaçınılmaz sonu insani değerlerden soyutlanmış katı mekansal örgütlenmelerin yaratılmasıdır. Bu olgunun temelinde yatan çok sesli oluşumların yetersiz oluşudur. Çok sesliliğin yetersizliği benlik bilincinin gelişimi sürecinde toplumsal kaliteyi etkileyen boşluklar meydana getirmektedir. Kültürel ve sosyal kalitedeki düşüşler, toplumsal gelişmede önemli görevler üstlenen psiko-sosyal süreçlerde olumsuz yapılanmaya sebep olmakta, bireyler arası ilişkileri yozlaştırmaktadır. Kültürel boyutta gelişen bu olgular toplum gelişmişliğinin, toplum kalitesinin göstergesi mekan oluşumlarında doğrudan etkilidir. Ruhsal yansımaların sonucu olan mekanlar

¹ Araş. Gör., E.Ü. Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 35100 Bornova, İzmir.
e-mail: bkara@agr.ege.edu.tr.

² Doç. Dr., E.Ü. Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 35100 Bornova, İzmir.

bireylerin yaşam ortamlarını oluşturmakta ve bu yaşam ortamlarının yapılanmasında toplumsal dinamikler etkili olmaktadır.

Toplumsal dinamizmin ağırlıklı bir konumda olduğu kentsel yapıdaki en nitelikli mekanlardan biri kent meydanlarıdır. Kent meydanları kent devletlerden günümüze önemlerini yitirmemiş, işlevlerini her çağda korumuştur. Sosyal yapının oluşumunda, kentlilik ve demokrasi bilincinin kazanılmasında etkin rol oynayan kent meydanları toplumsal olayların gerçekleştiği mekanlar olarak kentlerin ve kentlilerin gelişiminde beyin görevi görmektedir. Toplumun her katmanından bireylere hizmet eden kent meydanları toplumsal işlevlerinin yanında kent imgesinin oluşumunda da etkilidir. Günümüzde mimarlık alanında mekansal işlevler yönünde demokrasi yaşamının arayışları içerisinde bulunmaktadır (2). Frederick L. Olmsted'in tasarladığı gibi, geleceğin kent peyzajları demokrasi idealine entegre olarak günlük yaşama katılacak ancak kurgularını serbest rekabet ortamı belirlemeyecektir (11).

Yaşam mekanlarının tasarım süreçlerinde kullanıcı katılımının sağlanması kentsel mekan kalitesinin ve mekan performansının artırılmasında önemli bir faktördür. Kullanıcıları dikkate alan tasarım süreci yaklaşımlarında ulaşılmak istenilen hedefe kısa sürede ve etkin bir şekilde ulaşılmaktadır. Tasarımcının dili çizgi ve çizim ise tasarımcı kullanıcı arasındaki iletişimde ortak dilin oluşturulması gereklidir. Genel anlamda dil anlamlar ileten bir göstergeler dizgesidir (2). Gösterge bir uyarıcıdır yani duyuşsal bir tözdür. Uyandırdığı belleksele imge kafamızda başka bir uyarıcının imgesine bağlanır. Göstergenin işlevi bir iletişim doğrultusunda bu ikinci imgeyi canlandırmaktır (7). Mimarlık-dil-gösterge ilişkilerinin arakesitinde yine akılcı ve görgücü dünya görüşlerinin çekişmesine tanık olunmaktadır (2). Mimari haberleşme olayında yaratıcı mimar ile kullanıcılar, değerlendirciler arasında ortak kabullere dayanan bir işaretler sistemi iletilmektedir. Mimar biçimlendirme kararları verirken kullanıcılara biçim, renk, doku, boşluk vb. mimari sinyaller aracılığı ile belirli işaretleri göndermektedir. Bu işaretlerin kullanıcılar tarafından beğenilip, benimsenebilmesi için mimarın işaretler birikimi ile kullanıcının işaretler birikimi arasında nitelik bakımından ortak bir arakesit bölgesinin varolması gerekmektedir (1). Kullanıcı konumundaki kentli kendinden bir parça bulduğu, bütünleştiği mekanları aktif olarak kullanmakta ve korumaktadır. Tasarımcı-kullanıcı etkileşiminde gerçekleşen tasarım süreçleri oluşumunda parçacı yaklaşımlardan öte holistik (bütüncül) yaklaşımların izlenmesi amaca ulaşmada kapital,

emek, zamanın rasyonel ve etkin kullanımını sağlamaktadır. Kaynakların etkin kullanımı için ortaya çıkan mesaj yığınına çözümleyecek analitik çalışmalara gereksinim vardır (13).

Tasarım sürecinde örgütlenme kavramı sistem yaklaşımı temelinde birimler arası iletişimi esas almakta, fikirsel birliğin sonucunda amaç, mekanlarda yaşanabilirlik ve verimlilik olmaktadır. Tasarım süreçlerinde kullanıcı katılımının sağlanamayışı mekan örgütlenmelerinde iletişim yetersizliklerine neden olmakta, iletişimsizliğin sonucu düşük kalitede, kendilerinden beklenen işlevleri yeterince yerine getiremeyen, mekan performansı düşük mekansal oluşumlar gerçekleşmektedir.

Çevre ve mekan aynı zamanda dinamik bir yapıya sahiptir, kendisini yenilemekte ve geliştirmektedir. Bu sebeple içerisinde yaşayan insanın algısı ve bilgisi sürekli değişmektedir. İnsanın diğer canlılardan farkı çevresine uymayıp onu kendi ihtiyaçları doğrultusunda değiştirmesi veya yeni çevreler yaratması, çevresini algılayarak olayların nedenlerini açıklaması ve eylemlerinin sonuçlarını önceden tahmin edebilmesidir (12). İnsan-çevre ilişkileri karşılıklı etkileşim halinde olup, insan çevresi ile fiziksel özellikleri yanında psikolojik olarak da ilişki içerisinde. O. İmamoğlu'na (1979) göre biz çevremizi şekillendirmekteyiz sonrada çevremiz bizi şekillendirmektedir (8).

İnsan çevre ilişkilerinin sonuç oluşumları olan tasarım olgusu ile ilgili çalışmalara itki bir yandan insan ve toplum bilimcilerden diğer yandan çevre tasarımcılarından gelmiştir. Rapoport (1977) insan çevre disiplinindeki çalışmaları çevrenin algılanması, bilişsel davranışlar ve değerlendirme temeline oturtmaktadır (4). Bu konuda psikolojinin çevresel yaklaşımı esas alan kolu çevre psikolojisi olmuştur. Çevre psikolojisi insan davranış ve eğilimleri ile çevrenin etkileşimini ortaya koymakta, çevrenin algılanması, anlamlandırılması, değerlendirilmesi gibi insanlarla çevresi arasındaki ilişkilerin belirli yönlerini sistematik olarak incelemektedir (3). Yaşam ortamlarının fiziksel kolaylıklar ve sosyal açıdan değerlendirilmesi ve iyileştirilmesi amaçlanmaktadır (6).

Downs ve Stea (1973) algıyı bir nesnenin bir yada birkaç duyu ile doğrudan kavranması ile sonuçlanan bir süreç olarak tanımlamaktadır (10). Szczoł ve Ibid'e (1978) göre görsel algımız tüm algıların % 70'ini oluşturmakta onu % 12.5 oran ile duyma ve dokunma, % 5 oran ile koku alma duyumuza yönelik olanlar izlemektedir (12). Estetik algılama sürecinde seyirci yada dinleyici sürekli olarak değişen repertuarla karşı karşıyadır. Bu değişimler

arasında estetik algı edinilmektedir. Estetik algılama üst kademelerde düzenleme strüktürleri ile üst işaret repertuarlarının geliştirilmesini gerektirmektedir (1). Bilişsel boyut daha dolaylı duyumsal bir referans belirtmekte, sorun çözme ve bilgi örgütlemeyi kapsamaktadır. Çevre bilgilerinin örgütlenmesini, algılanan öğelerin zihinde canlandırılmasını içeren imge kavramı Holt'a (1964) göre duygulanımın bilinçsel ve öznel temsilini gösteren jenerik bir terimdir (5). Çevresel biliş çevrenin algılama biçiminin zihinde bilinmesi, anlaşılması, gruplandırılması, öğrenilmesidir (3). Yaşam çevresinin zihinsel temsiline karşılık gelen terimlerden biride mekansal imajdır. Mekansal imaj kavramı çevre imajı kavramı ile örtüşmektedir. Mekansal imaj dış çevrenin genelleştirilmiş bir zihinsel resmidir (9). Stea (1974) mekansal imajın, girdi: çevresel bilgi, işlem: çevre verilerinin insan zihninde işlenmesi, çıktı: zihnin taşıdığı çevre imajı basamaklarını içeren üç aşamalı oluşum sürecine sahip olduğunu belirtmektedir (14).

Algılama ve imgelem sürecinin ürünü olan bilişsel harita kavramı insanların yaşadıkları, algıladıkları çevrenin zihindeki karşılığını temsil etmektedir. Kişinin yaşam çerçevesinde gerçekleşen olguların kalitesi ve göreceli kavramları ile ilgili enformasyonu kodlamasına ve depolamasına yarayan bir dizi psikolojik dönüşümlerden oluşan bir süreçtir. Bilişsel haritalar sayesinde insan kendini yönlendirebilir ve kent hakkında yaklaşık bir fikir oluşturabilir (10).

İç temsili fiziksel çevre ve gözlemci ile ilgili faktörler etkilemektedir. Mekan algılarında sosyal yapı, yaş, cinsiyet, fiziksel etmenler önemlidir. Kişi ya kişisel benliği yada yaşadığı toplumun bir uzamı olarak çevreyi değerlendirmekte, kalite ve kimlik açısından onu sınıflandırmaya sokmaktadır (13). Görsel çevrenin değerlendirilmesi çalışmalarının amacı insan-çevre etkileşimini ortaya koymak, etkileşim sonuç verilerinin yaşam çevresinin temel sosyal ve fiziksel kolaylıklar açısından iyileştirilmesi, yaşanabilir çağdaş mekanların yaratılması yönünde kullanılmasını sağlamaktır. Estetik yapılanmayı temel alan çevre görsel niteliği değerlendirme çalışmalarında kullanılan soru formlarında yaş, cinsiyet ile ilgili demoğrafik sorular, duygular ve ideallerle ilgili tutumsal ve davranışsal tepkilerin anlaşılmasında kullanılan tutum soruları, cevapların serbestce ve geniş kapsamlı verilebildiği açık uçlu (genel) sorular, kişilerin çeşitli olgulara yönelik bilgi düzeyini ölçmeyi amaçlayan enformasyon soruları, cevapların iki veya daha çok seçenek arasından seçilebildiği sistematize (sınırlı)

edilmiş sorular, iki ucu sabit referans noktalarının arası 5-7-9 parçaya bölüdüğü Likert ölçekleri kullanılmaktadır.

Materyal Ve Yöntem

Çevre görsel niteliğini değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada çalışma alanı olarak üniversite ilçesinde olmasından ve yoğun kullanımından dolayı Bornova ilçesi kent meydanı seçilmiştir. Meydan batıdan, kuzeyden ve kuzey doğudan günün her saati yoğun bir şekilde kullanılan taşıt yolu, doğudan kilise binası, Tansaş alışveriş merkezi, Kars Halil Attila ilköğretim okulu, güneyden bir cep parkı ile sınırlandırılmıştır. Güney-kuzey yönünde genişleyerek ve yükselerek 4 metre kot farkı oluşturan 80 metre boyunda, en geniş kısmı 45 metre eninde eğimli bir yapıdadır. Alan alışveriş, iş merkezleri ve konut alanlarındaki cinsiyeti, yaşı, eğitim ve kültür düzeyleri birbirinden farklı insanlar tarafından gün boyu yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Bornova halkının nefes alabileceği önemli kentsel kamusal açık ve yeşil alanlardan biridir.

Çalışmanın amacı işveren-tasarımcı-kullanıcı üçgeninde gerçekleşen tasarım sürecine kullanıcıların katılımını daha da arttırmak, kullanıcıların yaşadıkları çevre hakkındaki algılarını, düşüncelerini ortaya koymak, buradan elde edilen veriler doğrultusunda yaşanabilir çağdaş kentsel mekanların tasarımlarında kullanılacak tasarım modellerini oluşturmaktır. Çalışmanın varsayımları insanların çevrelerine ilişkin algılamalarında, düşüncelerinde ve istemlerinde cinsiyet, meslek farklılığı, alan kullanım sıklığı gibi kişisel faktörlerin etkili olabileceğidir. Çalışmada basit tesadüfi örneklemeden daha az denekle daha kısa sürede ve daha kesin sonuca ulaşılmasını sağlayan tabakalı örneklem yöntemi, araştırma tekniği olarak soru formu ve bilişsel harita kullanılmıştır. Çalışma için farklı cinsiyetlerden, peyzaj mimarlığı bölümü öğrencileri ve diğer meslek grupları olmak üzere 2 farklı meslek grubundan 40 kişi tesadüfi olarak seçilmiştir. Her bir meslek grubundan 20'şer kişi çalışmıştır, bu 20 kişinin 12'si bayan, 8'i baydır.

Çalışmaya katılanlara soru formunda 2 adet sistematize edilmiş, 12 adet açık uçlu olmak üzere 14 soru sorulmuştur. Soru formlarının cevaplandırma süresi 25 dakika, bilişsel haritaların çizimi için 15 dakika olmak üzere toplam 40 dakika süre verilmiştir. Genel soruları ilgili konudaki fikirlerini belirterek, sistematize edilmiş soruları verilen şıklardan kendileri için uygun olanı işaretleyerek cevaplandırmaları istenmiştir.

Araştırma sonuçlarının değerlendirilmesi, sonuçların bir hipoteze dayanan teorik sonuçlarla karşılaştırılmasında kullanılan SAS bilgisayar paket programı ile X^2 analizi uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Soru formunda Bornova kent meydanı'nda en çok beğenilen, olması arzu edilen, Bornova kent meydanını simgeleyen öğelerle, alan kullanım sıklığı (günde birkaç defa/günde bir defa/iki-üç günde bir/haftada bir/ayda bir) ile ilgili sorular sorulmuştur.

Araştırma Bulguları

Çalışma sonuçlarına göre peyzaj mimarlığı bölümü bayan öğrencilerinden 3 kişi (% 25), baylardan 1 kişi (% 12), toplamda 4 kişi (% 20) kilise ve yeşil alanı eşit oranda, diğer meslek gruplarından bayanlardan 6 kişi (% 50), baylardan 1 kişi (% 12.5), toplamda 7 kişi (% 35) yeşil alanı en çok beğenilen öğe olarak göstermiştir.

Olması arzu edilen öğe olarak peyzaj mimarlığı bölümü bayan öğrencilerinden 4 kişi (% 33.33), baylardan 1 kişi (% 12.5), toplamda 5 kişi (% 25) daha fazla yeşil alan ve oturma biriminin olmasını eşit oranda arzu ederken, diğer meslek gruplarından bayanlardan 8 kişi (% 66.67), baylardan 2 kişi (% 25), toplamda 10 kişi (% 50) daha fazla yeşil alanı olması arzu edilen öğe olarak belirtmiştir.

Peyzaj mimarlığı bölümü bayan öğrencilerinden 8 kişi (% 66.67), baylardan 4 kişi (% 50), toplamda 12 kişi (% 60), diğer meslek gruplarından bayanlardan 9 kişi (% 75), baylardan 2 kişi (% 25), toplamda 11 kişi (% 55) Bornova kent meydanını simgeleyen öğe olarak Atatürk anıtını göstermişlerdir.

Kullanım sıklığına göre alan peyzaj mimarlığı bölümü bayan öğrencilerinden 7 kişi (% 58.33), baylardan 2 kişi (% 25), toplamda 9 kişi (% 45) tarafından iki-üç günde bir sıklıkta, diğer meslek gruplarından bayanlardan 6 kişi (% 50), baylardan 4 kişi (% 50), toplamda 10 kişi (% 50) tarafından günde birkaç defa sıklıkta kullanılmaktadır.

Tartışma Ve Sonuç

Çalışma sonuçlarına göre, Bornova kent meydanı peyzaj mimarlığı bölümü öğrencileri tarafından iki-üç günde bir, diğer meslek grupları tarafından günde birkaç defa kullanıldığı halde yeterince algılanamamaktadır. Bu durumun nedeni alanın tasarımında kent meydanı tasarım kriterlerinin dikkate alınmamış olmasıdır.

Soru formları sonuçlarının değerlendirilmelerine göre Atatürk anıtı her iki grup tarafından meydanı simgeleyen öğe olarak

gösterilmesine rağmen, gruplar anıtın yer seçimini ve konumlandırılmasını doğru bulmamışlar yinede alanın en seçkin bölümü olarak Atatürk anıtını belirtmişlerdir.

Çalışmaya katılanlar alanda en çok beğenilen öge olarak yeşil alanı göstermişler, ancak yeşil alanın düzensiz oluşunu, bakımsızlığını, yoğun taşıt trafiğini olumsuz yönü olarak dile getirmişlerdir. Meydanın yeterince algılanmadığı bilişsel harita sonuçlarından da anlaşılmaktadır. Her iki grubun çizdiği bilişsel haritaların gerçeğe uygunlukları, nitelik/kaliteleri, alanlar arası ilişkileri en düşük düzeydedir.

Çalışma sonuçları doğrultusunda kentsel kamusal açık/yeşil alanların tasarımına bu alanların gerçek sahibi kullanıcıların katılımının sağlanması mekan tasarımlarına demokratik anlayışın temellerini atacaktır. Kentsel kamusal açık/yeşil alanlar üzerine yapılacak benzeri çalışmalardan elde edilecek bilgilerin geri besleme yöntemi ile tasarım süreçlerine kazandırılması ile daha sonra yapılacak mekansal uygulama çalışmalarında kamu kaynaklarının etkin kullanımı sağlanabilecek, daha nitelikli, yaşanabilir mekanların üretilmesi yönünde tasarım süreçlerinde halkın katılımını içeren demokratik anlayışlar oluşturulabilecektir.

Özet

Bu çalışmanın amacı insanların çevrelerine ilişkin algılarını, bilişlerini, düşüncelerini bunların farklılaşmasında etkili faktörleri ortaya koymak, elde edilen veriler doğrultusunda insanların insanca yaşayabildiği çağdaş mekanların tasarımına yardımcı olan tasarım modellerini oluşturmaktır.

Çalışmada tabakalı örneklem yöntemi, soru formu ve bilişsel harita teknikleri kullanılmıştır. Çalışmaya peyzaj mimarlığı bölümü öğrencileri ve diğer meslek grupları olmak üzere 2 farklı denek grubu katılmıştır.

Bireylerin aynı çevre hakkındaki algıları, bilişleri ve düşüncelerinde benzerlikler olduğu kadar bazı farklılıkların da bulunduğu, bunda cinsiyet, meslek farklılıkları, alan kullanım sıklığı gibi faktörlerin etkili olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar sözcükler: Biliş, tasarım modelleri, tabakalı örneklem, soru formu, bilişsel harita.

Kaynaklar

1. Aksoy, E., 1975. *Mimarlıkta Tasarım İletim ve Denetim*. Gün Matbaası, İstanbul, 173 sy.
2. Aksoy, E., 1987. *Mimarlıkta Tasarım Bilgisi*. Hatiboğlu Yayınları, Ankara, 144 sy.
3. Çakın, Ş., 1981. *Mimari Tasarımın İnsan ve Toplum Bilimsel Temelleri*. Doçentlik Tezi, İTÜ Mühendislik Fakültesi, 234 sy.
4. Çakın, Ş., 1988. *Mimari Tasarım İnsan Toplum ve Çevre İlişkileri*. İstanbul, 220 sy.

5. Gökten, M., 1985. *Kentsel Alanların Algılanması ve Kentsel İmajlar (İzmir Kentine İlişkin Bir Psikolojik Haritalama Çalışması)*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 110 sy.
6. Gökten, M., 1991. *Toplu Konutlarda İnsan Mekan İlişkileri*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 135 sy.
7. Guiraud, P., 1994. *Göstergebilim* (Çev. Prof. Dr. M. Yalçın). İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 148 sy.
8. İmamoğlu, O., 1992. Psikolojik Açıdan İnsan Çevre İlişkileri, sy. 191 - 203, *İnsan Çevre Toplum* (Der. R. Keleş). İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 295 sy.
9. Lynch, K., 1960. *The Image of the City*. The MIT Press, Cambridge, 194 pp.
10. Morval, J., 1981. *Çevre Psikolojisine Giriş* (Çev. N. Bilgin). Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 131 sy.
11. Mozingo, L., 1995. Public Space in the Balance. *Landscape Architecture* February 1995, p. 42 - 47
12. Özkarakoç, Y., 1981. *İnsan – Çevre Etkileşim Sistemi Bakış Açısından Uyumlu Mimari Çevrenin Estetik Öge ve İlkeleri*. Doçentlik Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, 90 sy.
13. Ünlü, A., 1991. Çevresel Kalite Algı ve Kentsel Tasarım, sy. 328 - 330, *1. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, MSÜ. Matbaası, İstanbul, 364 sy.
14. Yürekli, F., 1977. *Çevre Görsel Değerlendirmesine İlişkin Bir Yöntem Araştırması*. Doktora Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, 177 sy.